

СПОМЕНИЦА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА СРЕМ 19

СРЕМСКА МИТРОВИЦА
2020

ДЕЈАН МИКАВИЦА, ГОРАН ВАСИН, НЕНАД
НИНКОВИЋ, *ПРЕЧАНСКИ СРБИ У ВЕЛИКОМ*
РАТУ 1914–1918, ПРОМЕТЕЈ – РТВ,
НОВИ САД 2018, 345. СТР.

У издању ИК Прометеј и Радио-телевизије Војводине 2018. појавило се још историографско дјело професора Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду Дејана Микавице, Горана Васина и Ненада Нинковића, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*. Као резултат вишегодишњег рада и траживања како у домаћим тако и у иностраним архивима и библиотекама, монографија је изазвала велику пажњу научне и шире јавности у Србији. Њега је објављена у оквиру посебне едиције „Пречански Срби до слома Аустроугарске“, као тринаеста књига овога битног пројекта, чијем значају су гори дали посебан допринос.

Како сами аутори наглашавају, истраживачки задаци замишљени неколико година прије објављивања овога дјела, коначно су добили свој простор на страницама монографије. Књига се састоји од седам поглавља, која се баве прије свакодневним животом српског народа у оквиру Аустро-Угарске, затим војним позивима и патњама народа на почетку и у току Великог рата, као и позицијом и улогом Српске православне цркве и њених службеника у току тих збивања.

Поглавља *Срби у Аустро-Угарској између црквено-просветне аутономије и источних прилика 1908–1914*, *Аустро-Угарска јавност и пречански Срби у Великом рату 1914–1916*, и *Пречански Срби и политичка припадност у јужној Србији 1917–1918*, написао је проф. др Дејан Микавица. У оквиру њих, аутор се посветио писању о свакодневном животу Срба у Аустроугарској, почевши од 1908, па све до краја рата. Овај буран период српске историје обиљежиле су најприје расправе и ниподаштавања српског елемента у Аустроугарској дијелу монархије кроз одлуке Дијете, затим проблеми око анексије, и успостављања црквено-школске аутономије у Босни и Херцеговини, па све до укидања исте на нивоу државе и почетака тортуре над цивилним становништвом. Посебну пажњу аутор је посветио почетку Великог рата и односу на њега и других народности према Србима. Листови као што су *Pester Lloyd*, *Ujsag*, *Vilag*, *Reichpost* и *Armeezeitung*, који припадају њемачко-мађарском јужном подручју, али и листови са српско-хрватског говорног подручја попут *Обзора*, *Хрватин*, *Црвене Хрватске* и др., водили су праву хајку против српског народа. Називани опанчарима, свињарским и комитским народом, Срби су већ од самог почетка доживјели репресије невиђених размјера. По-

чевши од тортуре над цивилима, преко забране дјеловања српских листова, културно-научних институција и политички истакнутих појединаца, преко интернација и патњи кроз логоре (долине) смрти попут Арада, Нађмеђера, Јегра, Сомбахтеља и других. У трећем поглављу, проф. др Микавица је детаљно обрадио и последње године Великог рата и оснивање Народних вијећа и Народне гарде у областима одлазеће Монархије које су насељавали Јужни Словени. Акценат је стављен на ослободилачке акције српске војске, као и политичка дјеловања појединаца и организација у циљу уједињења у заједничку државу. Одлукама Велике народне скупштине у Новом Саду, Народних вијећа Срема, затим Босне и Херцеговине и Хрватске, као и Великог народног збора Срба и Хрвата у Далмацији, јесен 1918. била је предодређена за уједињење Јужних Словена. Њихове одлуке и личности које су их спроводиле саставни су дио овога поглавља.

Цјелине *Пад двојлавог орла* и *Српска црква у Аустро-Угарској 1914–1918*, написао је проф. др Горан Васин. У првом поглављу аутор се посветио детаљном опису кретања Аустро-Угарске у ратни сукоб 1914, али и праћењу аустроугарских акција дуж цијелог фронта током трајања сукоба. Овај дио може се сматрати општим погледом на период Великог рата и као такав одличан је допуна за формирање једне уопштене слике у овом периоду. Са посебном пажњом Васин нас упознаје са проблематиком и стањем у војним, привредним и финансијским круговима Аустроугарске монархије, правећи детаљна поређења са ресурсима других учесника сукоба. Сасвим јасно је указано да је држава пребрзо и неспремно кренула у рат, што јој се уз огромне напоре савезника вратило попут бумеранга у одмицању рата. Рубиконом од 28. јула 1914. Дунавска монархија је отворила врата пакла у којем је и сама нестала. Наведена цјелина се бави цијелим ратним путем Аустро-Угарске, као и најважнијим операцијама и дешавањима како Централних сила тако и Савезника, са свих фронта у Европи. Друго поглавље говори о позицији и улози Српске православне цркве на простору Аустроугарске монархије. Њена улога била је посебно тешка, с обзиром на предратну трагичну смрт патријарха Лукијана Богдановића, али не и мање значајна. Администратор Милон Николић, пакрачки владика, мудар и одмјерен епископ, био је довољно свјестан својих скучених маневарских способности и као такав са нарочитом пажњом је администрирао Црквом и успио да сачува имовину у току рата. Аутор је детаљно описао тежак положај српске цркве у Босни и Херцеговини. Њене патње у виду забрана ћирилице, брисања националног назива цркве, укидања слава и националних ношњи, као и искушења вјерног народа у виду убијања и прогона свештеника и пљачкања црквене имовине, саставни су дио ове цјелине и манир су у којем је аутор написао цијело поглавље.

Трећи аутор монографије доц. др Ненад Нинковић написао је поглавља *Срби у аустро-угарској војсци и Срби у Срему 1914–1918*. Прво поглавље доноси нам податке најприје о војном потенцијалу Двојне монархије, који је био исти у броју батаљона као и 1866. године. На почетку рата држава је била подијељена на 16 војних округа, а у оквиру њих пет налазили су се Срби и били су мобилисани у различите војне формације. Аутор је приказао врло детаљне статистичке податке о заступљености Срба у војним формацијама Аустро-Угарске, који су нам приложени кроз сумарно-табеларне приказе по формацијама и областима. У акцији њене војске током Великог рата, од Тирола, преко Балкана па до Источног фронта, аутор је посветио пажњу свим важнијим сукобима и подухватима у којима су учествовали Срби, мобилисани у војску земље која је напала њихову матицу. Пратећи ратни пут војника из године у годину дуж свих фронта у Европи, доц. др Нинковић је врло успјешно приказао бројност и улогу Срба у војсци Аустро-Угарске. Не на самом почетку, али већ крајем друге године рата, Срби су се борили на свим фронтима на којима је Двојна монархија имала своје трупе. Аутор је кроз оба поглавља најприје указао на лојалност Срба, али и на велики проценат дезертерства, нарочито на Источном фронту, које је резултовало формирањем добровољачких формација, у оквиру којих су српски дезертери из Аустро-Угарске без обзира на огромне посљедице у случају заробљавања, имали значајну улогу. У оквиру друге цјелине, аутор се бавио тешким положајем Срба у Срему, који је био поприште ратних сукоба већ од самог почетка рата. У оквиру ове регије становништво и цивили су нарочито пропатили, успостављањем пријекних судова и интернацијом. Иако је већ од почетка 1916. ратни сукоб потиснут из ове области, лоша жетва је проузроковала велику глад и додатно (замјенски) опустошила преостала домаћинства. Током посљедње двије године рата, а захваљујући великом проценту дезертера који су донијели са Источног фронта револуционарне идеје, дошло је до појаве зеленог кадра, који је нарочиту акцију имао од августа 1918. и тако допринио бржем сламању аустроугарског полицијског апарата у Срему. Ови бивши дезертери су пред улазак српске војске у Срем већ чинили локалну власт, док су Срби на Збору у Руми само потврдили своје тежње за иступањем из Аустро-Угарске, односно за прикључењем Краљевини Србији.

Монографија Микавице, Васина и Нинковића, о овој врло битној теми српске историографије, која до појаве ове монографије и није била детаљно и нарочито обрађена, незаобилазно је штиво како научне тако и шире јавности. Дјело *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*. представља добро конципиран преглед важних питања и одговора о улози Срба пречана у Великом рату, која су до сада била непозната јавности. Озбиљан истраживачки рад, обогаћен табеларним приказима података, сликама великих личности и бит-

них догађаја, мапама великих офанзива, а уз све то написан врло лаким стилем, топла је препорука пажњи читалачке публике.

Лазар Радан,
Требиње